

עיר נידחת ועיר הנידחת

סוגיית עיר הנידחת היא סוגיה מרתקת החושפת מחלוקות עמוקות ביותר ביחס לקהילה חוטאת. הסוגיה גם חושפת את מקומם ומעמדם של שיקולי הפסיקה השונים בנושא הזה. שתי עמדות קוטביות בחזו"ל באשר למידת המאמץ שנעשה כדי להביא את אנשי העיר לדין. דוגמה לכך נביא ממדרשי ההלכה הסותרים הנסמכים על הפסוק "ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה". מה עושים אם אין לעיר רחוב?

"תנו רבנן: אין לה רחוב – אינה נעשית עיר הנדחת, דברי רבי ישמעאל.

רבי עקיבא אומר: אין לה רחוב - עושין לה רחוב! (סנהדרין ק"ב, א. דעת ר' עקיבא המחמירה מובאת כלשונה במשנה בסנהדרין ללא הדעה החולקת של ר' ישמעאל: פ"י, מ"ו).

המשותף לשני הדרשנים, ר"ע ור"י, הוא, ששניהם מודים שצריך להיות לעיר הנידחת רחוב. אחרת לא ניתן לקיים את מאמר הפסוק כלשונו ולקבוץ את שלל העיר אל רחובה. לדעת ר' ישמעאל אם אין לה רחוב אין שום אפשרות לדון אותה בדין החמור של עיר הנידחת, הכולל את שריפת כל תכולתה של העיר, והריגת האנשים הנשים והטף החיים בה. לעומת זאת, דעתו של ר' עקיבא היא שאין להקל עם תושבי העיר רק משום שאין לה רחוב. תובא חברת "סולל בונה", תקים לה רחוב, לתוכו יקובץ השלל ובסופו של דבר ייחרב ויישרף הכביש והרחוב, החנויות והמדרכות ושאר תשתיות יחד עם העיר כולה.

דיון דומה יש לגבי שריפת העיר וכל שללה באש, כליל לה'. גם כאן שתי דרשות ההולכות בכיוונים מנוגדים. מצד אחד: "שללה ולא שלל שמים. מכאן אמרו ההקדשות שבה יפרו ותרומות ירקבו מעשר שני וכתבי הקדש יגנוזו כליל לה' אלהיך" (משנה, שם). הדרשה הזו מניחה שלא ניתן לשרוף שלל שאינו חלק מממונם של בני העיר, ולא עוד אלא שהוא שלל השייך לקב"ה, כמו תרומות או הקדשות. לכן, ההוראה היא להמתין שהתרומה תירקב ותחולל, לגנוז ספרי קודש, ולפרות את הקודשים. הדעה ההפוכה לה, דורשת את הפסוק לקולא:

"דתניא, רבי אליעזר אומר: כל עיר שיש בה אפילו מזוזה אחת - אינה נעשית עיר הנדחת.

מאי טעמא (=מה הטעם?) - אמר קרא 'ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחבה ושרפת באש',

וכיון דאי איכא (=שאים יש) מזוזה לא אפשר, דכתיב 'לא תעשון כן לה' אלהיכם" (סנהדרין ע"א, א).

לדברי ר' אליעזר קיומו של 'שלל שמים' בעיר מונע את הפיכתה לעיר הנידחת, כיוון שיש איסור לשרוף באש חפצי קדושה מדין 'לא תעשון כן לה' אלוהיכם" (דברים י"ב, ד), (=אנו מצווים לנתן מזבחות עבודה זרה ואביזריהם. ואסורים לעשות כן לכל מה שקשור בעבודת ה'). היותם של חפצי שמים חלק משלל העיר מונע את ביצוע גזר הדין כולו.

ניתן לומר כי שתי הגישות וההבדלים ביניהן נובעים ממחלוקת בשאלת מידת הקנאות שמוטל על עם ישראל לגייס על מנת לבער תופעות שוליים. עמדה אחת נוקטת בגישת 'יקוב הדין את ההר' - יש להפעיל את כל הכוח על מנת למגר ולא להתיר שריד. העמדה האחרת סבורה שיש לנהוג איפוק וסבלנות ולדון לכף זכות, למצוא את צדדי החיוב שבמצב כדי שלא לנתק ולכרות.

למעשה נחשפת כאן מחלוקת פילוסופית בשאלת מהותה של תופעת עיר הנידחת. שתי הדוגמאות לעיל מוכיחות כי לפי שתי הדעות מוסכם שלעיר נידחת נדרש רחוב וכי אסור שיהיו בה כלי קודש. אולם, הן מייחסות משמעות שונה להיעדרו של רחוב ולמציאותם של חפצי קדושה. הדעה הקפדנית רואה בהם תנאים משפטיים צדדיים-פתורים, פרוצדורות שיש לקיים ותו לא. לעומתה הדעה הסלחנית סוברת בפשטות כי עיר ללא רחוב איננה עיר אלא מעין פרבר זניח, 'סלאמס', פרבר עוני ושכונת מצוקה. קיומה של מזוזה בעיר או תרומות ומעשרות מעידים שההידרדרות של העיר – עדיין בשליטה, שיש זיק של תקווה לתיקון, שהמצב אינו סופני.

לדברינו אלה ישנה ראייה מרתקת מן הדין שאין עושים עיר הנידחת בערי הגבול, ערי הספר.

"אין עושין עיר הנדחת בספר.

מאי טעמא? –

'מקרבך' אמר רחמנא - ולא מן הספר". (סנהדרין טז, ב)

מדרש ההלכה הזה מלמד שאם העיר שהודחה מצויה על גבולה של ארץ ישראל אין עושים אותה נידחת. הסיבה לכך היא המילה המפורשת בפסוק: **מקרבך**. למותר לציין כי מדרש הלכה זה הוא מדרש הלכה רעיוני. אנשים המתגוררים על גבולה של ארץ ישראל בפריפריה, אינם חלק מן השדרה המרכזית של העם. בסטייתם מן הדרך הם מייצגים אמנם תופעה חולנית אך כזו שאינה משקפת או מסכנת את העם כולו. תופעת ה'שוליים הפרומים' של הפריפריה היא תופעה מוכרת.

אולם לדעת ר' שמעון, המצדד בעמדה הדקדקנית, מודגש צד אחר בדין הזה. לדעתו, אין עושים עיר הנדחת על הספר מפני שבענישתה החמורה יש חשש לביטחון המדינה. הריסת עיר המצויה בגבול עשויה לקדם חדירה והשתלטות על הקרקעות מצד האויבים אשר סביב, וכדבריו: "וסמוכה לספר - אפילו אחת אין עושין. מאי טעמא - שמא ישמעו נכרים ויחריבו את ארץ ישראל" (שם). ניתן לראות כי אל מול הנוקטים בגישה הסלחנית המכילה והמכפרת, העמדה הנוקדנית מעמידה את צורכי כלל ישראל במרכז. עיר שסרחה תישרף, תרומות שבה יירקבו, רחובות שאין בה ייבנו וייחרבו. כל זה על מנת לבער תופעות המאיימות על הכלל ושקיים בהן חשש התפשטות, אולם אם ערך קיומה של מדינת ישראל והחזקתה בדינו תלוי מנגד אזי חוזרים שיקולי כלל ישראל ועומדים לאנשי העיר הלזו והופכים אותם לחומת העם ומגינו.

אולי המחלוקת היסודית הזו היא גם הבסיס לנקודת המבט השונה על פרשיה זו בתורה. מן הצד האחד, ר' שמעון רואה בדין ענישת עיר הנדחת מציאות אפשרית ואף רצויה; מקבילה להקרבת קורבן עולה. עם ישראל נאלץ לעיתים להקריב את בניו, כדי ללכד את העם סביב אתוס רוחני ברור. רעיון ההשוואה לקרבן צומח כעין גזירה שווה מן המילה "כליל" המופיעה בפרשיה :

"אמר רבי שמעון אמר הקדוש ברוך הוא אם אתם עושין דין בעיר הנדחת מעלה אני עליכם כאילו אתם

מעלין עולה כליל לפני" (משנה סנהדרין, י, ו)

לעומתו, סוברת התוספתא כי עיר שכזו לא היתה מעולם ולא עתידה להיות:

עיר הנדחת לא הייתה ולא עתידה להיות ולמה נכתבה לומר דרוש וקבל שכר (סנהדרין, יד, א)

לאור דברינו כאן הסיבה לכך ברורה, הפרשיה עצמה יוצרת קשר הדוק בין ההתרחשות בעיר לבין התנאים שבה נוצרו. הפרשיה כולה מתארת פרדוקס: היא מתארת עיר מושלמת שבה כל השירותים, עיר הנמצאת במרכז הארץ, שוכנת לבטח שקטה ושלווה ובכל זאת אין בה אף לא מזוזה אחת. מציאות כזו קיימת רק בספרי המדע הבדיוני.

ואם לא נאמרה הפרשה אלא כדי לדורשה ולקבל שכרה, נדמה שבימים אלה מצווה לדרוש את סוגית ערי הספר והיחס בינן לבין מרכז הארץ – והעם. נחיצותן של הערים הללו להגנת העורף ברורה בימים אלה יותר מתמיד ועמידתן האיתנה מלאת אמונה ומעוררת השראה. בה במידה חובת המרכז לתמוך בהן, ולהשקיע בפיתוחן הפיזי והרוחני-חינוכי, למען ולמעננו.